

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՆ ԲՈԼՈՐԵՅ ԻՐ 75-ԱՄՅԱԿԸ

2018 թ. հոկտեմբերի 17-ին մեկնարկեցին ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի հոբելյանական միջոցառումները: Հանդիսավոր նիստի ժամանակ ՀՀ ԳԱԱ-ին շնորհավորեցին Բելառուսի, Մոլդովայի, Ղրղզստանի, Լատվիայի, Լիտվայի, Էստոնիայի, Տաջիկստանի, Սլովենիայի, Չեխիայի, Ռուսաստանի, Վրաստանի, Մեծ Բրիտանիայի, Ուկրաինայի պատվիրակությունների ղեկավարները, Եվրոպական երկրների ակադեմիաների ընկերակցության (ALLEA) փոխնախագահ Գրեհեմ Քեյը, միջազգային ICANet ցանցի տնօրեն Ռ. Ռուֆֆինին, ԱՊՀ գործադիր կոմիտեի նախագահ Ագիբայ Սնագուլովը, Եվրոպական ակադեմիայի փոխնախագահ Օլե Պետերսոնը:

Հոկտեմբերի 18-ին Ալեքսանդր Սպենդիարյանի անվան օպերայի և բալետի ազգային ակադեմիական թատրոնում տեղի ունեցավ հոբելյանական նիստ, որի ընթացքում կայացավ վաստակաշատ գիտնականների պարզևատրման արարողություն:

ՀՀ ԳԱԱ 75-ամյակի առթիվ գիտական նվաճումների և գիտության զարգացման համար ՀՀ ԳԱԱ նախագահ Ռադիկ Մարտիրոսյանն արժանացավ Մոլդովայի և Ուկրաինայի Գիտությունների ակադեմիաների ոսկե մեդալների, ՀՀ ԳԱԱ փոխնախագահ Յուրի Շուքուրյանը՝ Բելառուսի Գիտությունների ակադեմիայի ոսկե մեդալի:

ՀՀ վարչապետի պաշտոնակատար Նիկոլ Փաշինյանի շնորհավորական խոսքից

Մենք ուզում ենք Հայաստանը դարձնել նույնպիսի տեխնոլոգիական առաջատար երկիր, ինչպիսին էր այն ԽՍՀՄ տարիների: Դրա համար մենք ունենք ամենակարևորը՝ մարդկային ներուժը, մարդիկ, ովքեր կրում են այդ գիտելիքը, կարող են փոխանցել այն, և կարևորը՝ ավանդույթներ, որոնք կապված են ԳԱԱ գործունեության հետ: Մեծ հույս ունենք, որ Հայաստանի գիտությունը, կառավարությունը և հանրությունն այս հարցի շուրջ յուրօրինակ կոնսենսուս կձևավորեն և ՀՀ-ում նոր տեխնոլոգիական առաջընթաց, նոր տեխնոլոգիական հեղափոխություն իրականացնելու հնարավորություն կստեղծեն:

Մենք հավատում ենք, որ բարձակապես բոլոր խնդիրների

լուծման ամենակարևոր գործիքը մարդկային միտքն է, որ անսահման է: Դա նշանակում է, որ մեզնից յուրաքանչյուրի, յուրաքանչյուր պետության, յուրաքանչյուր ոլորտի առջև բացված են անսահման հնարավորություններ և հույս ունենք, որ կկարողանանք օգտագործել այդ անսահման հնարավորությունները:

ՀՀ նախագահ Արմեն Սարգսյանի ելույթից

Կարիք ունենք և պարտավոր ենք ընդլայնել ակադեմիայի կապերը միջազգային գիտահետազոտական բոլոր կենտրոնների հետ: Մենք պետք է լինենք միջազգային գիտական գործընթացների մաս, համահունչ լինենք ժամանակի պահանջներին: Համագործակցությունը պետք է լինի իրական ծրագրերի շուրջ, համաշխարհային բոլոր կենտրոնների հետ:

Գիտության հանդեպ վերաբերմունքը պետք է սկսվի կրթական օջախից: Կրթական համակարգը, բացի դասական կրթություն տալուց, պետք է ծառայի երիտասարդների կարողությունների բացահայտմանը և նրանց կապի իրենց ապագա գիտական գործունեության հետ: Կարծում եմ, որ ակադեմիան ինքը պետք է վաղ շրջանից նպաստի այն երիտասարդ

գիտական կադրերի պատրաստմանը, ովքեր ապագայում դառնալու են ակադեմիական համակարգի մաս: Եվ, ընդհանրապես, գիտակրթական համակարգը մեզանում օպտիմալացման և ինտեգրացման կարիք ունի:

ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռ. Մարտիրոսյանի ելույթից

75 տարիների ընթացքում Հանրապետության բարձրագույն գիտական կենտրոնը դժվարին և բովանդակաշատ ուղի է անցել, մեծ գիտական նվաճումներ ձեռք բերել, արժանացել համաշխարհային ճանաչման:

1935 թ. Երևանում բացվեց ԽՍՀՄ Գիտությունների ակադեմիայի հայկական մասնաձյուղը (Արմֆան), որը ղեկավարում էր անվանի երկրաբան, ակադեմիկոս Ֆ. Յու. Լևինսոն-Լեսինգը:

1943 թ. նոյեմբերին, երբ շարունակվում էր Հայրենական մեծ պատերազմը, ՀԽՍՀ կառավարության որոշմամբ հիմնադրվեց Հայաստանի գիտությունների ակադեմիան: Նորաստեղծ Գիտությունների ակադեմիայի նախագահ ընտրվեց

հանրահայտ արևելագետ, ակադեմիկոս Հ. Օրբելին: Ակադեմիայի հիմնադիր կազմում ընդգրկվեցին գիտության տարբեր բնագավառների 23 անվանի գիտնականներ: Հ. Օրբելին միաժամանակ աշխարհահռչակ էր միտաժի տնօրենն էր և 1947 թ. վերադարձավ Պետերբուրգ:

Ակադեմիայի նախագահ ընտրվեց համաշխարհային ճանաչման արժանացած, կազմակերպչական փայլուն ունակությունների տեր, երիտասարդ Վիկտոր Համբարձումյանը: Այս ընտրությունը Հայաստանի համար ունեցավ շատ կարևոր նշանակություն՝ գիտության հետագա զարգացման համար:

Ակադեմիկոս Վ. Համբարձումյանի 46-ամյա ղեկավար-

բերումներ ունեցած ականավոր գիտնականներին: Մրցանակաբաշխության նպատակն է՝ հավերժացնել Վ. Համբարձումյանի հիշատակը, աշխարհին ներկայացնել Հայաստանի գիտությունը և նպաստել նշված գիտական ուղղությունների զարգացմանը:

1993 թ. Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահ է ընտրվել ճանաչված պետական գործիչ, գիտության և գիտական արտադրության անվանի կազմակերպիչ Ֆադեյ Տաճատի Սարգսյանը: Նախագահի պաշտոնը նաստանձնեց բարդ՝ Հայաստանի Հանրապետության կազմավորման դժվարին ժամանակաշրջանում: 1991 թ. Խորհրդային

ման ժամանակահատվածում Հայաստանի գիտությունների ակադեմիան կայացավ, ունեցավ ծանրակշիռ ձեռքբերումներ, առաջատար դեր ստանձնեց Խորհրդային Միության հանրապետությունների ակադեմիաների շարքում, ճանաչելի դարձավ արտասահմանում:

2009 թ. սահմանվեց Վիկտոր Համբարձումյանի անվան միջազգային մրցանակ, որը յուրաքանչյուր երկու տարին մեկ շնորհվում է աստղաֆիզիկայի և մաթեմատիկայի բնագավառներում գիտական խոշոր ձեռք-

Միության փլուզումը ծայրահեղ ծանր իրավիճակ ստեղծեց ինչպես տնտեսության, այնպես էլ գիտության ու մշակույթի բնագավառներում: Սկսվեց տնտեսության անկումը, խզվեցին միջպետական սերտ կապերը, դադարեց ԽՍՀՄ հանրապետությունների ակադեմիաների համագործակցությունը:

Գիտությունների ակադեմիայի առաջ ծառայել էին դժվարությամբ ձեռք բերված հաջողություններն ամրապնդելու, խորացնելու, գիտության զարգացման արդի մարտահրա-

վերների ոգով ձեռնարկումներ կատարելու հիմնահարցերը: Նշված դժվարին ու բարդ խնդիրների լուծումը պահանջում էր գիտության բնագավառում իրականացնել բազմակողմանի վերափոխումներ, որոնք կնպաստեին գիտության զարգացմանը:

Անկախության տարիներին գիտության անընդհատ թերֆինանսավորումը բացասաբար է ազդել նրա վերելքի վրա: Մասնագիտական ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ եթե գիտության ֆինանսավորման չափը փոքր է ՀՆԱ 1 տոկոսից, ապա տվյալ երկրի գիտությունը չի կարող դրական ազդեցություն ունենալ նրա տնտեսության զարգացման վրա, իսկ ինքը՝ գիտությունը, աստիճանաբար կմահանա:

Կադրերի թվաքանակը էական ու կտրուկ կրճատվեց: Եթե մինչև 1990 թ. հունվարի 1-ի դրությամբ ԳԱԱ համակարգում աշխատում էր 7500 մարդ, ապա առ 01.01.2018 թ. այն կիսով չափ նվազեց՝ 3750:

Համակարգի գիտաշխատողները, այնուամենայնիվ, անկախության տարիներին գիտության տարբեր բնագավառներում ունեցել են լուրջ գիտական արդյունքներ, որոնք ճանաչվել

են համաշխարհային գիտական հանրության կողմից:

Հասարակության զարգացման գործընթացում գիտության՝ որպես առաջընթացի հիմնական գործոնի դերը բարձրացնելու նպատակով պետք է վերանայվեն գիտական կազմակերպությունների, պետության և հասարակության փոխհարաբերությունները: Անկախության տարիների ընթացքում ոչ միայն գիտության վարկի խիստ անկում է նկատվում, այլև հանրային գիտակցության մեջ համառորեն ներդրվում է այն տեսակետը, թե Հայաստանում գիտական հետազոտություններն արդյունավետ չեն, և պետությունն ի գործու չէ պահպանել և զարգացնել դրանք:

Գիտության ոլորտի առջև ծառայած առաջնահերթ խնդիրներից է գիտական կադրերի երիտասարդացման հարցը: Չնայած պետական տարբերակարգակներում ընդունված որոշումներին ու ծրագրերին, երիտասարդ կադրերի համար գիտությունը, այնուամենայնիվ, մնում է պակաս գրավիչ, շարունակվում է երիտասարդ կադրերի արտահոսքը գիտությունից այլ ոլորտներ, նաև արտերկիր: ԳԱԱ բաժանմունքների և ինս-

տիտուտների գործունեության հիմնական ուղղություններից մեկը երիտասարդ կադրերով հետազոտական աշխատանքների ապահովումն է:

Համակարգի հիմնական կադրային պոտենցիալը ձևավորվում է բուհերի և ԳԱԱ ուսումնագիտական կենտրոնի շրջանավարտների հաշվին: Ակադեմիան, որպես շահագրգիռ կողմ, ակտիվ համագործակցում է հանրապետության առաջատար բուհերի հետ:

Վերջին տարիներին էապես բարելավվել է ՀՀ ԳԱԱ միջազգային գիտակրթական կենտրոնի գործունեությունը: Կենտրոնը, այնպես կրթական հաստատություն, բարձր վարկանիշ ունի ոչ միայն հանրապետությունում, այլև ողջ տարածաշրջանում, որտեղ ուսանել են ցանկանում դիմորդներ՝ տարածաշրջանի երկրներից: Կենտրոնն ուսուցումն իրականացնում է ասպիրանտական և մագիստրոսական ծրագրերով: Այն իր ուսումնական և գիտական ծրագրերով կարող է դառնալ հետազոտական համալսարան:

Մեծապես ակտիվացել է ակադեմիայի միջազգային համագործակցությունը: Նոր պայմանագրեր են ստորագրվել

Ռուսաստանի Դաշնության, Լիտվայի, Ռումինիայի, Չինաստանի հասարակական գիտությունների, Հնդկաստանի գիտությունների ակադեմիաների հետ: Համատեղ գիտական կառույցներ են ստեղծվել ֆրանսիական մի քանի համալսարանների և մեր՝ Ֆիզիկական հետազոտությունների, Երկրաբանական գիտությունների, Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտների հետ:

2018 թ. սկզբին ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամներ են ընտրվել 135 հայազգի հանրահայտ գիտնականներ՝ 23

երկրներից: Սփյուռքահայ գիտնականների հետ մեր գիտնականների համագործակցությունը բազմազան է ու բազմաբնույթ:

ՀՀ ԳԱԱ համակարգի գիտական ինստիտուտները, կարևորելով պետության տնտեսական և սոցիալական կարիքները բավարարման և գիտելիքի հիմքի վրա կառուցվող տնտեսության մեջ ներդրումների կատարման կարևորությունը՝ առաջարկություններ են ներկայացնում ՀՀ կառավարություն:

2017 թ. իրականացվել է համակարգի գիտական կազմակերպությունների գործունեության

յան արդյունավետության գնահատում:

ԳԱԱ-ում իրականացվող բարեփոխումների ծրագրերում ներառված են բազմաթիվ միջոցառումներ, ինչպիսիք են ներքին կառուցվածքային բարեփոխումները և օպտիմալացումը, գիտական ուղղությունների և թեմաների արդիականացումը, կիրառական ուղղվածության աշխատանքների և գիտական արդյունքների առևտրայնացման ավելացումը, գիտության և կրթության ինտեգրացման խորացումը, բարձր որակավորմամբ մասնագետների պատրաստումը և այլն:

Իր գոյության 75 տարիների ընթացքում Ակադեմիան կուտակել է գիտագործնական հսկայական փորձ, արժանացել է միջազգային գիտական հանրության բարձր գիահատականին: Ակադեմիայի համակարգում ձևավորվել են բազմաթիվ գիտական դպրոցներ, որոնք միշտ էլ պատվով են ներկայացրել Հայաստանը միջազգային ասպարեզում:

Հատկապես մեծ է ակադեմիայի համակարգող դերը հայագիտության, հասարակական այլ հիմնարար ու կիրառական, բնական գիտությունների բնագավառում:

Եվրոպական երկրների ակադեմիաների ընկերակցության (ALLEA) փոխնախագահ Գրեհեմ Քեյի ելույթից

Մենք ALLEA-ում Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիան համարում ենք այդ ընկերակցության ձանաչված և բարձրարժեք ակադեմիաներից մեկը: ALLEA ցանցը բաղկացած է 58 ակադեմիաներից, որոնք ԵՄ տարածքում կամ դրանից դուրս են: Մենք ներկայացնում ենք գիտության ակադեմիաները և բոլոր ոլորտները՝ սկսած հասարակական և հումանիտար գիտություններից մինչև բնական և կիրառական գիտություններ:

Ձեր հոյակապ հաստատությունը վերջին հինգ տարիների ընթացքում եղել է ALLEA ցանցի լիիրավ անդամ, և մենք ուրախ ենք, որ դուք և այս պատմական հաստատությունը, որտեղ մենք այսօր հավաքվել ենք, անընդ-

հատ զարգացող ALLEA համայնքի մի մասն է:

ՀՀ ԳԱԱ ինստիտուտների և գիտահետազոտական կենտրոնների ցուցահանդեսը մեզ ցույց տվեց Հայաստանում որակյալ և գերազանց հետազոտությունների լայն շրջանակը: Ձեր ակադեմիան խթանում և իրականացնում է հիմնարար ու կիրառական հետազոտություններ գիտական ոլորտի տարբեր բնագավառներում, ինչպես նաև համակարգում է հետազոտությունները Հայաստանի ողջ տարածքում՝ ավելի քան 35 գիտական հաստատություններ, 3700 գիտաշխատող, այդ թվում՝ 46 ակադեմիկոս, 56 թղթակից անդամ:

Դուք ունեք նաև տպավորիչ միջազգային շփումների ցանկ, և ուրախ եմ տեսնելով, որ դրանցից մեկը իմ սեփական ակադեմիայի՝ Էդինբուրգի Թագավորական Միության հետ է:

Ձեր հաջողությունն ամենաազդեցիկն է, երբ հայացք ենք գցում վերջին 75 տարիների ընթացքին: Հայկական ակադեմիայի ուղին իր ներկայվածումներով հանդերձ, հարթ

չի եղել: Այս հաստատությունն ականատեսն է եղել այնպիսի պատմական իրադարձությունների, որոնք իրենց ազդեցությունն են թողել ոչ միայն այս ակադեմիայի, այլև եվրոպական մայրցամաքի, ընդհանրապես ամբողջ աշխարհի պատմության վրա:

Այս ակադեմիան վեր է հանել 1943 թ. նոյեմբերին, այն ժամանակ, երբ մայրցամաքն սպրում էր Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիները: Գրեթե երեք տասնամյակ առաջ ԽՍՀՄ-ի փլուզումը նույնպես ազդել է այս երկրի, այս տարածաշրջանի վրա՝ առաջացնելով քաղաքական և տնտեսական անկայունություն և դժվարություններ: Անշուշտ, ՀՀ ԳԱԱ գիտական աշխատանքը ևս կրել է դժվարություններ այդ տարիներին, սակայն վերջինիս հաջողվել է հաղթահարել այդ փուլը և հաստատականորեն առաջխաղացումներ ձեռք բերել գիտական բոլոր ոլորտներում:

Գիտական ակադեմիան երբեք չի կորցրել իր կենսական դերը հայ հասարակության զարգացման և առաջընթացի գործում՝ շնորհիվ ձեր լուսավոր առաջնորդների և նախագահների, ի դեմս պրոֆեսոր Օրբելու և 2006 թվականից՝ ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանի ջանքերի:

Այս հաստատությունն օրինակ է, թե ինչպես պետք է հարմարվել դժվարություններին և ինչպես բարեփոխվել՝ լավագույնս լուծելու հասարակության կարիքները. այն ջանքեր է գործադրել, որպեսզի պահպանի իր առանցքային

գիտական ծրագրերը, պահպանի իր կարողությունները և ընդլայնի միջազգային կապերն ու համատեղ ջանքերը, որոնք զորացնում և ամրապնդում են մեր ունակությունները գիտական ջանքերի ներգրավման և առաջխաղացման համար: Հայաստանի Ազգային ակադեմիան պատմական գանձ է, և ես անկեղծորեն հույս ունեմ, որ այն շարունակելու է վկա լինել իր հիմնադրման համար նշվող ավելի շատ հորելյանների:

Մական գիտության, փորձաքննության և ապացույցների վրա հիմնված գիտելիքների ստեղծման մարտահրավերները ոչ միայն չեն վերացել, այլև փոխակերպվել են՝ դառնալով ավելի բարդ և խրթին: Եվրոպական գիտական ակադեմիաները չեն կարող դիմակայել դրանց, երե մեկուսի աշխատեն միմյանցից. միջազգային գործընկերների հետ մեր համագործակցությունը շատ կարևոր է:

Մեր կազմակերպության անդամ ակադեմիաներին միավորելով միասնական ցանցում՝ մենք ձգտում ենք հասնել գիտության զարգացմանը՝ միևնույն ժամանակ մնալով անկախ քաղաքական, առևտրային և գաղափարական շահերից:

Մեր նպատակն է՝ անցյալի ձեռքբերումներին նայել ժամանակակից տեսանկյունից՝ ավելի լավ ապագա կառուցելու համար, մի ապագա, որը, ես ուրախ եմ ասելու, իսկապես ներառում է Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիան:

Այս ակադեմիան կայունության և տոկունության օրինակ է թողել, և մենք՝ բոլորս, պատրաստ ենք սովորելու նրա պատմությունից և գիտական ձեռքբերումներից:

Այս ակադեմիան կայունության և տոկունության օրինակ է թողել, և մենք՝ բոլորս, պատրաստ ենք սովորելու նրա պատմությունից և գիտական ձեռքբերումներից:

Նյուրթը պատրաստեց Ա. Խառատյանը

Համընդհանուր տաքացման արդյունքում Եվրոպայի լեռնադահուկային հանրաճանաչ սահուղիներում ձյունը հալվում է անգամ ձմռանը: Հատուկ «ձյան թնդանդթների» միջոցով ստացվող արհեստական ձյան շերտով մեկ քառակուսի կիլոմետր ծածկելն արժե մոտավորապես 1 միլիոն եվրո:

Գերմանացի կլիմայաբանների տվյալներով, մեկ տոննա ածխաթթու գազի արտանետումն առաջացնում է Արկտիկայի սառցածածկույթի 3 քառակուսի մետրի հալում:

Ասպիրինը կարող է մարդու օրգանիզմում ժամանակավորապես դադարեցնել շուրջ 60 գենների գործողությունը: Այս փաստն ապացուցել են ԱՄՆ-ի Դյուկի համալսարանի բժիշկները:

Փորձարարական ներգատաբանության (էնդոկրինոլոգիայի) ինստիտուտի գերմանացի հետազոտողների տվյալներով՝ յարդի քաղցկեղի ռիսկի հիմնական գործոնը սննդի մեջ սելենի պակասն է:

Չինական BYD ընկերությունն էլեկտրամոբիլների խոշորագույն արտադրողն է աշխարհում: Օրական արտադրվում է 500 մեքենա: Սակայն մինչև տվյալ ձեռ-

նարկության համար կառավարության սահմանած հարկային արտոնությունների վերացումը, օրական թողարկվում էր 900 էլեկտրամոբիլ:

Գանգի որոշակի կետում կիրառելով մագնիսական դաշտ՝ իտալացի բժիշկները նվազեցնում են ախորժակը և արդյունքում բուժում են ճարպակալումը: Փոփոխվում է նաև հիվանդի աղիների ֆլորան:

Չինացի օդերևութաբանները նշում են, որ ուժեղ կարկուտի, ջրհեղեղների, թայֆունների և ուրիշ աղետալի բնական երևույթների հաճախությունը Չինաստանում 1961 թ.-ից մինչև 2010 թ. աճել է գրեթե երկու անգամ: Այս հանգամանքը կապում են համընդհանուր տաքացման և Չինաստանում օդի աղտոտման բարձր մակարդակի հետ:

Աստղագիտության ոլորտի 150 հազար գիտական հոդվածների վերլուծությունը ցույց է տվել, որ եթե հեղինակների ցանկում առաջինը

նշված է կնոջ անուն, ապա այդ հոդվածը 10 %-ով ավելի քիչ են մեջբերում գործընկերները, քան եթե առաջին հեղինակը տղամարդ է:

Ամենաթանկարժեք դեղամիջոցն աշխարհում գենային ճարտարագիտությանը ստեղծված «Գլայբերա» պատրաստուկն է, որն արտադրվում էր Հոլանդիայում 2014-2016 թթ. և նախատեսված էր գենետիկական հազվադեպ հիվանդության բուժման համար, որի ժամանակ արյան մեջ ճարպ է կուտակվում: Բուժման մեկ շրջանն արժեք 1 միլիոն դոլար: Քանի որ աշխարհում միայն մեկ հիվանդ է կարողացել վճարել բուժման համար, պատրաստուկի արտադրությունը դադարեցվել է:

Կանադայի՝ որպես պետության գոյության 150-ամյակի առթիվ թողարկվել է 3 միլիոն 2-դոլարանոց մետաղադրամ, որը մթության մեջ լույս է արձակում: Դրա վրա պատկերված է դեպի հյուսիսափայլ լողացող կանտե:

Ամերիկացի ծխողների շրջանում կատարված հարցումը ցույց է տվել, որ նրանց ընդամեն 8 %-ն է ծխում հաճույքով: Ծխողների 81 %-ը գղջում է՝ գիտակցելով, որ տուրք է տալիս վատ սովորությանը, իսկ 21 %-ը վստահ չէ, որ ծխելն իրոք հաճույք է պատճառում, բայց թողնել չի ցանկանում:

«Наука и жизнь», 2017, N 10.